

Nr 195

Av herr Holmberg m. fl., *angående undervisningen inom det obligatoriska skolväsendet.*

(Lika lydande med motion nr 249 i Andra kammaren)

I de likalydande motionerna I: 263 och II: 333 till 1966 års riksdag hemställde vi att en parlamentarisk utredning skulle tillsättas för att överväga den framtida utformningen av grundskolans högstadium. Statsutskottet (utl. nr 8) avstyrkte bifall till motionerna. Motiveringarna var knapphändiga. Man hänvisade till det utredningsarbete angående revision av grundskolans läroplan som pågick inom skolöverstyrelsen. Detta var enligt utskottet »riktigt och ändamålsenligt». Däremot hade utskottet inte »blivit övertygat om lämpligheten av att i enlighet med motionärernas förslag hemställa om en parlamentarisk utredning».

Överstyrelsens uppdrag syftar till att åstadkomma vissa organisatoriska justeringar av bl. a. högstadiets nuvarande konstruktion. De grundläggande tankegångarna bakom dessa strävanden har vid skilda tillfällen belysts av såväl företrädare för regeringen som för skolämbetsverket. Den nu förekommande uppsplittringen på ett stort antal tillvalsgrupper och linjer har nämnts i det sammanhanget. En reduktion av antalet studiealternativ har bl. a. ansetts bidra till att skapa en ur elevsynpunkt lämpligare skolmiljö. Man har vidare berört frågan om fördelningen mellan praktiska och teoretiska ämnen på högstadiets timplaner. Den målsättningen har uttalats att praktiskt och teoretiskt inte bör uppställas som alternativ för elevernas tillval. Om möjligt bör samtliga elever i stället göra dels teoretiskt, dels praktiskt tillval. Ytterst gäller de aktualiserade uttalandena frågan om den fortsatta skolutvecklingens närmande till en sammanhållen studiegång, även om några fastställda riktlinjer härför ännu inte föreligger. Redan inriktningen av elevernas studieval framtvingar emellertid en diskussion av detta spörsmål.

Vi anser att åtskilliga undersökningsmoment med anknytning till ovanstående är av sådan art att de med fördel kan överlåtas på en s. k. expertutredning. Detta framhölls även i fjolårets motioner. När det gäller huvudprinciperna för undervisningens utformning, anser vi emellertid parlamentarisk representation utgöra ett nödvändigt inslag i utredningsapparaten.

Enligt vår mening bör frågan om sammanhållen studiegång hänföras till den sortens ärenden. Därmed inte sagt att vi skulle ha några färdigformulerade

lerade principiella utgångspunkter, vad högstadiets organisatoriska upp-
läggning beträffar. I detta fall gäller det fastmer att förutsättningslöst företa
ingående granskningar av olika organisationsalternativ med hänsyn till de
krav som måste tillgodoses för att realisera vart och ett av dem. Skolans
formella organisation med avseende på klass- och gruppindelning samt den
metodiska och undervisningstekniska utformningen av undervisningen är
på intet sätt två från varandra helt skilda spörsmål. Vissa förutsättningar
måste t. ex. vara uppfyllda för att den individualiserade undervisning, var-
om grundskolans läroplan anger vissa allmängiltiga riktlinjer, med fram-
gång skall kunna bedrivas. Ett mindre enhetligt elevunderlag i fråga om
kunskapsstandard och prestationsförmåga utgör i det sammanhanget en
försvårande omständighet. Genom ingrepp i organisationen — justeringar
av klass- och gruppindelningen — är det dock möjligt att påverka under-
visningsenheternas homogenitetsgrad.

Beträffande grundskolans högstadium finns alltså klara anvisningar ut-
färdade för hur undervisningen skall bedrivas. Häri utgör den individuali-
serade metodiken själva hjärtpunkten, syftande till en systematisk anpass-
ning av undervisningen efter de enskilda individernas olika förutsättningar.
Vi har under en följd av år återkommit till de faktorer som inverkar på
förutsättningarna för en framgångsrik tillämpning av denna undervisnings-
form — klasstorlek samt tillgång och kvalitet på lärare och pedagogiska
hjälpmedel.

I dessa avseenden uppfyller skolan i dag enligt vår mening inte de krav
som med hänsyn till den föreskrivna undervisningsformen är påkallade.
Stora svårigheter föreligger för den enskilde läraren att anpassa handled-
ningen av eleverna till deras skiftande intressen och kapacitet. Dessa pro-
blem får en allt vidare omfattning genom den trend som högstadieelevernas
studieval uppvisar.

Bland såväl lärare som målsmän råder alltså en tilltagande oro. Man
frågar sig, med rätt eller orätt, om den nya skolan i nuvarande utformning
och med de otillräckliga resurser, som står till buds, kan komma att ge
kvalitativt godtagbara resultat. För att möjliggöra vederhäftig insyn i dessa
för elevernas framtid avgörande förhållanden bör en allsidigt utvald obser-
vationsgrupp med representanter för målsmän, lärare, arbetsmarknad och
skolmyndigheter tillsättas. Gruppen bör ha tillgång till administrativa hjälp-
krafter och pedagogisk expertis samt möjligheter att informera allmän-
heten om gjorda iakttagelser.

Vår hemställan i fjol angående tillsättande av en parlamentarisk utred-
ning bör ses mot denna bakgrund. Vi ansåg att utvecklingen nått ett skede,
som nödvändiggjorde noggranna överväganden rörande möjligheterna att
på ett betryggande sätt följa upp 1962 års grundskolereform.

För att anknyta till den inledningsvis refererade utskottsbehandlingen
finns det anledning beklaga att utskottet ej ansåg sig höra företa en mer

seriös sakbehandling av det aktualiserade spørsmålet. Därmed framkom heller inget parlamentariskt underlag för en diskussion huruvida behov kunde anses föreligga av en förutsättningslös prövning av högstadiets framtida utformning.

Vi har inte för avsikt att i föreliggande sammanhang upprepa 1966 års hemställan. Skolöverstyrelsens utredningsarbete kommer av allt att döma att redovisas innevarande år. Detta kommer enligt vad departementschefen tidigare meddelat riksdagen att bli föremål för remissbehandling. Då dessa händelser är så nära förestående anser vi oss böra invänta resultatet därav. Vi håller emellertid inte för osannolikt att en parlamentarisk utredning kommer att te sig motiverad sedan överstyrelsens utredningsmaterial lyfts fram och granskats.

Redan nu vill vi uppmärksamma några väsentliga frågor beträffande vilka åtgärder som torde kunna vidtagas redan innan resultatet av skolöverstyrelsens utredning föreligger.

Reducerade delningstal

Skolöverstyrelsen utfärdade under fjolåret anvisningar om elevernas fördelning på klasser i grundskolan i syfte att sänka kraven på lärar- och lokalresurser. Detta har skett på uppdrag av Kungl. Maj:t, som i 1966 års statsverksproposition uttalade att sådana åtgärder måste vidtas med anledning av att den genomsnittliga klasstorleken blivit lägre än beräknat. I årets finansplan beräknas överstyrelsens justeringar leda till ett minskat behov av lärare motsvarande 700 heltidstjänster 1966/67 och ca 1 400 tjänster 1967/68. »Detta lägre behov», framhålls det, »medför, förutom besparingar i driftutgifter för staten och kommunerna, att bristen på lärare bör lätta. Tillsammans med andra rationaliseringsåtgärder beräknas minskningen i antalet klassavdelningar leda till väsentliga besparingar inom skolbyggnad.»

I den mån genom dessa åtgärder endast korrigerats sådana orimligheter i fråga om stora variationer av antalet elever i olika klasser, som under läsåret 1965/66 uppgavs bero på gränsdragningen mellan skilda rektorsområden i våra större städer, har vi inte något att erinra. Att däremot — som i vissa fall synes ha blivit följderna av de på grund av skolöverstyrelsens direktiv vidtagna »rationaliseringsåtgärderna» — genom förändringar av gränserna mellan rektorsområdena bringa klassmedeltalen att överskrida de i 1962 års riksdagsbeslut fastställda talen kan inte vara önskvärt eller tillrädligt. Innevarande läsår är det t. ex. i Stockholm mera än 27 elever i genomsnitt per klass i årskurs 7 på högstadiet. Detta måste innebära att många högstadielklasser omfattar mer än 30 elever. Enligt 1962 års beslut skulle det genomsnittliga elevantalet uppgå till 26 å 27 i årskurserna 4—8 och omkring 22 i årskurs 9. Genom bl. a. inflyttning till storstadsområdena och de problem detta föranleder i fråga om lärarförsörjning och anord-

nande av skollokaler är det framför allt på dessa orter som klasstorlekarna tenderar att skjuta i höjden. Samtidigt är det i storstäderna som ungdomsproblemen är särskilt markanta och där alltså eleverna i förhållandevis hög grad är i behov av individuell undervisning, omvårdnad och handledning.

Vi har vid återkommande tillfällen understrukit klasstorlekens betydelse, då det gäller att åstadkomma gynnsamma förutsättningar för undervisningens bedrivande. Vi har emellertid inte fått något stöd för denna uppfattning från riksdagsmajoritetens eller Kungl. Maj:ts sida. I riksdagsdebatten har företrädare för regeringspartiet bl. a. refererat till den hittillsvarande pedagogiska forskningen som inte påvisat några märkbara skillnader i resultatet bland eleverna i större och mindre klasser. Som bl. a. 1960 års lärarutbildningssakkunniga uttalade i sitt betänkande (SOU 1965: 29) torde detta bero på »att man hittills oberoende av klasstorleken, undervisat på i stort samma sätt och att man således inte tillvaratagit de mindre klassernas ökade individualiseringsmöjligheter». De sakkunniga framhåller vidare:

Om nu det nya arbetssättet utgör en förutsättning för den nya skolan, torde man få se fram emot en intensifiering av kraven på än mindre klasser och grupper. Det är då rimligt att man för den tid lärarutbildningssakkunnigas behovsprognoser gäller, dvs. 1970- och 1980-talen, räknar med att skolans allmänna standardhöjning tar sig uttryck även i reducerade elevantal på klasser och grupper.

Vi bedömer denna fråga på samma sätt som lärarutbildningssakkunniga. Då det gäller ren klassundervisning, torde elevantalet vara av mera sekundär betydelse. Om lärarens uppgift däremot består i en mer eller mindre individuell handledning av sina elever i fråga om vissa arbetsmoment, är det emellertid självklart att elevantalet måste ha stor inverkan på resultatet. Det bör erinras om att bland eleverna i en ogallrad klass på mellanstadiet intelligenskvoten kan variera mellan 80 och 140. Detta innebär differenser avseende intelligensåldern på upp till 5 å 6 år. Utvecklingen medför snart likartade förhållanden även på högstadiet. Detta framtingar en tillämpning av den föreskrivna metodiken för att inte undervisningssituationen skall bli fullständigt ohållbar ur kvalitetssynpunkt.

I nuvarande situation med otillräcklig tillgång på lärare och lokaler avser vi inte att nu återkomma med tidigare resta krav på utredning angående upprättande av en tidsplan för reducering av gällande delningstal. Vi anser däremot frågan om sambandet mellan klasstorlek och resultat vara så viktig att den bör bli föremål för ett närmare studium. En förutsättningslös undersökning av hithörande frågor bör därför snarast påbörjas. Standarden beträffande elevunderlaget lärare och hjälpmedel bör vara likartad i båda grupperna.

Resultaten av en sådan undersökning kan sedan bilda underlag för fortsatta överväganden.

Ökad tillgång på undervisningshjälpmedel

I direktiven till den under fjolåret tillsatta läromedelsutredningen framhöll departementschefen att de pedagogiska hjälpmedlen fått en växande betydelse för att underlätta, effektivisera och individualisera undervisningen. Vi har ofta framhållit detta samtidigt som vi begärt ökade medel till det inom bl. a. skolöverstyrelsen bedrivna pedagogiska utvecklingsarbetet.

Från skolöverstyrelsens sida har man sedan länge påpekat att forskningen måste intensifieras och inriktas på att förbättra undervisningsmetoderna och betingelserna för elevers och lärares anpassning i skolan. Man har i det sammanhanget anmärkt på att utvecklingsanslaget varit otillräckligt.

Detta konstaterande avslöjar en brist i uppläggningsplaneringen av det långsiktiga planeringsarbetet som kan få allvarliga följder. Överstyrelsen talade i sina petita för innevarande budgetår om »en förbluffande disproportion mellan den snabba och kraftiga utbyggnaden av utbildningsväsendet och de hittills mycket begränsade åtgärderna för att främja forskning, utvecklingsarbete och rationaliseringsverksamhet inom detta stora och viktiga samhällsområde». Departementschefen har för budgetåret 1967/68 gjort vissa omDispositioner av anslagen till pedagogiskt utvecklingsarbete och samtidigt föreslagit en kraftig höjning av utgifterna till detta ändamål. Betydelsen härav för det egentliga forskningsarbetet kommer att framgå av en särskild proposition som enligt uppgift i statsverkspropositionen skall läggas fram under året. Det blir därför anledning att vid detta senare tillfälle återkomma till frågan om storleksordningen av forskningsresurserna.

En ökad satsning på pedagogiskt utvecklingsarbete ställer krav på såväl materiella som personella resurser. En brist i det sistnämnda avseendet kan medföra att åtskilliga goda uppslag förblir obearbetade, även om tillräckliga ekonomiska medel står till förfogande. Med hänsyn till de svårigheter som föreligger då det gäller tillgången på för forskningsuppgifter lämplig arbetskraft är departementschefens direktiv till läromedelsutredningen av stort intresse. Det anses sannolikt att pedagoger under längre eller kortare tid kan behöva friställas för dylikt arbete.

Dessa tankegångar bör enligt vår mening föras vidare. I fråga om bl. a. framställning av individualiserande undervisningsmateriel, skulle det vara tänkbart att i betydligt större utsträckning ta de ute i skolorna verksamma lärarna i anspråk. Hittillsvarande erfarenheter har visat att betydande resurser måste disponeras för att utarbeta s. k. självinstruerande och självkontrollerande hjälpmedel. Det är inte osannolikt att åtskilliga skickliga pedagoger skulle vara intresserade av att mot ersättning framställa »undervisningspaket» på begränsade kursavsnitt och därmed i avsevärd mån underlätta lektionsförberedelsearbetet för sina kolleger runt om i landet. Man kan nämligen inte bortse från att här sker ett föga rationellt dubbel-

arbete, som bidrar till att öka den enskilde lärarens arbetsbörda betydligt mer än nödvändigt.

Vi åsyftar sådana arbetsmoment som uppläggning av övningsuppgifter av skiftande svårighetsgrad, utarbetande av ändamålsenligt statistiskt material såsom grafisk framställning m. m., framtagande av litteraturhänvisningar rörande elevernas grupp- och självstudier osv. Om ett tillräckligt antal lärare frivilligt åtog sig dylika uppdrag, skulle det vara möjligt att få fram material som täcker stora delar av kurserna, främst på högstadiet. Dessa undervisningspaket måste byggas upp kring den stomme av kurslitteratur som kan förutsättas finnas vid samtliga skolor i landet. Givetvis måste huvudsyftet vara att underlätta för den enskilde läraren att anpassa undervisningen till elevernas skiftande intressen och förmåga, vilket kräver ett förhållandevis omfattande material, dvs. rikligt med uppgifter av varierande svårighetsgrad. Utförandet av materialet bör vara enkelt, eventuellt i form av stenciler, som efter hand kunde rekvireras av intresserade lärare.

Vi har inte haft möjlighet att i detalj utforma några riktlinjer för den aktualiserade verksamheten. Vi anser emellertid uppslaget så intressant att det bör övervägas i särskild ordning, lämpligen inom läromedelsutredningen. Givetvis bör berörda personalorganisationer rådfrågas. Detta är en idé, vars förverkligande i hög grad är beroende av lärarpersonalens benägenhet till frivillig medverkan.

Ökade krav på betygsättningens tillförlitlighet

Ungdomarnas efterfrågan på utbildningsplatser på skilda stadier överstiger ofta tillgången. Härigenom skapas »utbildningsköer», där hård konkurrens råder mellan de inträdessökande. Det enda kriteriet för urval bland de sökande har hittills varit skolbetyget. Det är därmed ett berättigat rättvisekrav att jämförbarheten i betygen är av hög tillförlitlighetsgrad.

Så är tyvärr inte fallet i nuläget. Enligt gällande bestämmelser skall visserligen betygsättningen anpassas efter den enskilda klassens allmänna standard i relation till samtliga klasser inom årskursen i fråga. Detta är en teoretiskt sett oantastlig anordning, vars tillämpning emellertid förutsätter normeringsåtgärder, som nästan helt saknas för närvarande. Standardiserade prov finns i alltför liten utsträckning. De förekommer inte i samtliga årskurser och gäller endast ett fåtal ämnen. Användningen är därtill frivillig.

Vi betraktar alltjämt systemet med relativ betygsättning som en öppen fråga. De hittillsvarande erfarenheterna är inte av det positiva slaget. För den betygsättande läraren utgör anvisningarna om anpassning till riksgenomsnittet ett utopiskt krav, då någon information inte ges om den kunskapsstandard som motsvarar riksgenomsnittets.

Vi vill med anledning härav understryka vikten av att åtgärder snarast vidtas för att underlätta för läraren att följa gällande bestämmelser. Dessa

åtgärder bör främst utgöras av framställning av s. k. standardprov i sådan omfattning att samtliga årskurser får del därav liksom ett betydligt ökat antal ämnen. Det bör därutöver övervägas att göra dessa prov obligatoriska.

Under återopande av det anförda hemställes,

att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte hemställa,

1) att i enlighet med vad i motionen anförts en särskild observationsgrupp måtte tillsättas för att kontinuerligt följa utvecklingen inom grundskolans område;

2) att i enlighet med vad i motionen anförts försöksverksamhet måtte anordnas med undervisning i klasser på högstadiet med varierande elevantal i syfte att utvärdera sambandet mellan klasstorlek och elevprestation;

3) att motionen måtte överlämnas till läromedelsutredningen för beaktande av vad som anförts under rubriken »Ökad tillgång på undervisningshjälpmedel»; samt

4) att Kungl. Maj:t måtte uppdraga åt skolöverstyrelsen att snarast vidtaga åtgärder för normering av betygsättningen inom det obligatoriska skolväsendet i enlighet med vad i motionen anförts.

Stockholm den 24 januari 1967

Yngve Holmberg (h)

Carl Eskilsson (h)

N. Yngve Nilsson (h)

Allan Hernelius (h)

Ragnar Sveningsson (h)

Rolf Kaijser (h)

G. Ivar Virgin (h)

Gösta Jacobsson (h)